

A tao virágai –
Csuang-ce

Tanulmány*

1.

Amikor az öreg Lao-ce látta, hogy a világ körülötte megváltozik, a régi királyok bölcsességének helyét az erőszak foglalja el, a családok felbomlanak, a közösség széthull, és az őskor békéjét az izgatott tevékenység láza váltja fel, házát elhagyta, fekete bivalyra ült, és nyugat felé indult. Egyetlenegy ember beszélt még vele, a határon szolgálatot teljesítő tiszt: a bölcset felismerte, és arra kérte, ha már az országot elhagyja, azt, amit az életében tanult és tud, írja le. Lao-ce nyolcvanegy verset írt, a könyvet átadta a tisztnek, aztán a határon átlépett és eltűnt. Azt mondják, ő jelent meg nyugaton Buddhában, Zarathusztrában, Jeremiás prófétában és Püthagoraszban. A könyv pedig megmaradt, a címe: Tao te king.

Lao-ce császári levéltáros volt, és egész életét az őskor iratai között töltötte. Ott ismerte meg a régi uralkodók bölcsességét, a családok virágzását, a közösség egységét, és a legfontosabbat: az őskori békét. Ott ismerte meg az őskori emberek feljegyzéseit, dalait, költeményeit és gondolatait. A Tao te king az öreg levéltáros őskori tudásának kvintesszenciája volt.

A könyv nagy szava: a *tao*. Az európai ember a nagy szavak iránt bizalmatlan. Sok száz év óta megszokta, hogy a nagy szavak mögött nagy

* Az ősök nagy csarnoka II. kötetéből kimaradt tanulmány

hazugságok vannak. Keleten a helyzet egészen más. Ott, amikor az emberiség virágzik, a nagy szavakból az egész nép táplálkozik. Amikor a nép lesüllyed, a szó érintetlenül a helyén marad, csak éppen egyre kevesebben élnek körülötte. Akik viszont mellette maradnak, megőrzik eredeti tisztaságukat. A szó fennmarad akkor is, ha a nép egyre mélyebbre süllyed, és fennmarad akkor is, ha az egész emberiség lesüllyed mellőle; a saját értelmét őrzi örök időkre.

Az őskorban a tao az élet középpontjában állt, a lehető legegyszerűbb, legtermészetesebb és legerthetőbb szó volt. Lao-ce korában már magyarázatra szorult. Később egyre többet és egyre többen magyarázták, mert egyre érthetlenebb lett. Végül a nép elfelejtette, és a kiválasztottak titka maradt.

A kínai szavak csak igen nehezen, az őskori szavak pedig alig fordíthatók. A *tao* őskori kínai szó, ezért teljességgel lefordíthatatlan. Nemcsak azért, mert őskori és kínai, hanem azért is, mert a létnek olyan köréből való, amelyből több mint kétezer-ötszáz éve kiestünk.

Aki ezt a szót meg akarja érteni, annak a világért sem szabad valamilyen elvont, nehéz, tudós fogalomra gondolni. Ugyanakkor, aki ezt a szót meg akarja érteni, annak a világért sem szabad valamilyen lapos, közönséges, könnyen érthető dologra gondolni. A *tao* titka az, hogy nem nehéz és nem elvont, nem tudós és nem magas,

de nem is közönséges és nem lapos, hanem végtelenül egyszerű, hihetetlenül könnyű, és elképzelhetetlenül természetes.

Csuang-ce elbeszéli, hogy Jang Csu a taót kereste, de nem találta. Végül szomszédja, akivel Köng Szang Csu tartományban együtt élt, azt tanácsolta neki, hogy keresse fel Lao-cét. Jang Csu el is ment, és az öreg bölcset megkereste.

Lao-ce ezzel fogadta: Köng Szang Csu tartományból érkezel?

Jang Csu azt felelte: Igen.

Lao-ce tovább kérdezett: Micsoda sokadalmat cipelsz magaddal?

Jang Csu ijedten maga mögé nézett.

Lao-ce azt kérdezte: Érted, mire gondolok?

Jang Csu fejét lehorgasztotta és elszégyellte magát.

A dolog egyszerű. Az öreg Lao-ce békés csendben és égi nyugalomban élt. Kedélye tiszta volt, mint a felhőtlen mennybolt, szíve zavaratlan, mint a forrásvíz, szelleme, mint a tükörsima tenger. Amikor a zavarokkal küzdő Jang Csu előtte megjelent, csakugyan olyan lehetett, mintha nyüzsgő piacot hozott volna magával. Gondolatai ide-oda ugráltak, szíve rendetlenül vert, szeme zavaros volt, szelleme homályos és tehetetlen. Egészében véve ez az ember tényleg olyan volt, mint egy zsidvásár.

A *tao* nem a csend, a béke, a nyugalom, a bölcsesség, a tisztaság, az egyszerűség. De a *tao* a

csendben, a nyugalomban, a bölcsességben, a tisztaságban, az egyszerűségben lakik. Maga a *tao* megfoghatatlan, láthatatlan, taníthatatlan. A taoista gondolkozók műveiben minduntalan visszatérő motívum, hogy amikor valamelyik tanítvány a mestertől azt kérdezi, mi a *tao*, a mester mély hallgatásba merül. Mikor a tanítvány figyelmezteti, hogy mit kérdezett, a másik tanítvány így szól: hiszen a mester megmondta, a *tao* annyi mint hallgatni. De nemcsak azt jelenti, hogy hallgatni, hanem azt is, hogy nem cselekedni, nem gondolkozni, nem törekedni, nem tevékenykedni, hanem: lenni. A *tao* annyi mint a földi lét minden, de minden mulandó esetlegességét levetni, és a változatlan, örök Nagy Lét békéjét elérni.

Ez a béke mindenekelőtt az őskori béke. Annak az időnek a békéje, amikor az emberek egész tudása az volt, hogy mint Csuang-ce írja: csendben üldögéltek. De ez a béke mindenütt ott van. Lao-ce és Csuang-ce becsülte az őskort, de végtelenül megvetette azt az embert, aki egyebet sem tud, mint az őskorért lelkesedni és a jelenkort ócsárolni. Az ilyesmit legjobb a tudósokra hagyni. A *tao* mindenki számára minden pillanatban jelen van, mert a lét minden pillanatban jelenlevő és élő valóság. A *tao* a lét eredeti, magas, tiszta állapota: a szellem állapota, még mielőtt a teremtést elkezdte. A *tao* a teltség, a gazdagság, az erők teljessége,

az uralom. Ezért volt fontos, hogy az őskori királynak taója legyen; és ezért a Tao te king elsősorban beavatási könyv.

A *tao* bármely emberben, bármely időben, bárhol megvalósítható. Nem a nagy tudósok, nem a hatalmasok, nem a bölcsek valósítják meg. Csuang-ce elbeszéli, hogy egy miniszter gyakran idézte egyik barátját, ezért a király megkérdezte tőle: „Gyakran idézed őt. Talán a mestered volt?” A miniszter azt felelte: „Egyáltalán nem. Az én mesterem egy szót se szólt.”

Aki minden szenvedélyt levetett, aki minden vágyát elhagyta, aki nem vár többé semmit, se vagyont, se örömet, se tudást, aki nem érez többé gyászt, az elérte a taót. Elérte a létnek azt az őseredeti teljes tisztaságát, amelyet csak a kicsiny gyermek és az öreg bölcs ismer. Lao-ce neve voltaképpen szóról szóra ezt is jelenti: gyermek és mester, agg és gyermek, bölcs és csecsemő. Ártatlan, elfogulatlan, természetes, tiszta, mint a gyermek, és nyugodt, vágytalan, kiegyensúlyozott, békés, gazdag, érett, mint az öreg bölcs.

2.

Az ember könnyen azt hiheti, és a legtöbben azt is hiszik, hogy Csuang-ce tanítása irreális és önkényes. Némelyek meg is botránkoznak, amikor Csuang-ce a szenteket szidja, mondván: „Ha valahol szent születik, ugyanott meg kell születnie a haramiának is.” Vagy nézzünk

művéből hosszabb részletet: „Az aranykorban a nép csendesen üldögélt, nem hajszolta magát cselekvésbe, mégis elégedett volt, boldog, gondtalan. Ez volt a nép minden tehetsége. Aztán egyszer csak megjelentek a szentek, akik az összhangot felfedezték, és az életet elkezdték szabályozni, a szokásokat megfegyelmezték, erkölcsi törvényeket hoztak, és azt követelték, hogy az emberiség úgy táncoljon, ahogy ők fütyülnek. Mire az emberek természetesen elkezdtek tevékenykedni, igyekezni, sietni, elkezdtek keresni, kutatni, vagyont hajszolni; és aztán már nem volt többé megállás. Mindez a szentek vétke.” Az aranykorban nem volt szükség törvényre, morálra, szabályra. Nem volt szükség szentekre. „Ez az ember csepeg a szeretettől – mondja Csuang-ce –, és meglásd, azt fogja elérni, hogy az ő nyomán később az emberek felfalják egymást.” Szeretet? „A szeretet a tigrisek és a farkasok erénye.”

Ez a gondolkozás valóban idegenszerű. Sőt, önkényes. Mi ez, ha nem paradoxon? Hát nem értelmetlen és komolytalan?

Csuang-ce nem kedveli a szenteket. Éppen olyan kártékonynak tartja őket, mint a zsi-ványokat. Miért? Azért, mert, mint mondja, egyéni tevékenységet fejtenek ki, és ezzel a világ folyásába beleavatkoznak, az örök rendet emberi ésszel megzavarják, és ezzel elrontják.

„Az aranykorban a nép csendesen üldögélt.” Az ősidőkben az emberi élet rendjét nem az

ember szabta meg. Az égi erők voltak azok, amelyek az emberi létet is kormányozták. Az ember nem volt abban a hiszemben, hogy a világot neki kell kormányoznia. Önmagát a szellemi erőknek átadta, és ezeket szolgálta. Nem autonóm én volt, hanem a magas erők eszköze. Ezért volt rend, béke, nyugalom, egyszerűség, boldogság, szépség. Nem volt még morál és nem volt még törvény. Nem volt érdem, erény, kiválóság, hajsz, hazugság. Semmi sem volt, aminek a forrása az emberi értelem. Nem volt tudás. Nem volt rá szükség. A nép boldogan átengedte magát az örök erőknek. Nem is volt mit tenni.

De jöttek a szentek. „Ha a világban rendetlenség lesz úrrá, annak oka mindig a tudás túltengése.” Az ősidők emberei korlátlan szabadságban éltek; miért is fejtettek volna ki tevékenységet? Miért kötötték volna meg magukat tervekkel és szándékokkal? Mi sem egyszerűbb ennél? Engedték, hogy az Ég és a Föld erői szabadon érvényesüljenek. Amikor a szentek megjelentek, magukkal hozták a tudást. A tudás pedig magával hozta az erényt. Az erény pedig azonnal kihívta a bűnt. Ezért ahol a szent megszületik, azonnal meg kell születnie a zsványnak is. „Nincs nagyobb zsvány, mint a tudatos erény, különösen, ha hunyorgat. A hunyorgató erény önmagától el van ragadtatva, és aki önmagától el van ragadtatva, az elveszett.”

Az ősi béke és nyugalom megzavarodott. A szentek tudása és erénye zavarta meg. Az erény aztán előhívta a bűnt, amint a szent a haramiát. A béke és a boldogság elveszett.

Így már a dolog persze egészen másként hangzik. Kiderül, hogy Csuang-ce véleménye nem egészen önkényes. Nem is paradoxon. Csuang-ce tanításának értelme, hogy az emberiség első létre, az aranykorra visszamutatott, arra a létre, amikor „az emberiség csendesen üldögélt”, amikor nem volt még tudás, törvény, morál, szabály. Nem volt még szent, és így nem volt zshivány sem, csak csend, béke, boldogság és egyszerűség.

3.

Csuang-céről a történetírók feljegyezték, hogy páratlan nagy tudású, de igen szerény és szegény ember volt. Foltos, viseltes ruhában járt, nagy családot tartott el, az uralkodó hercegek ajánlatait azonban, hogy miniszteri széket foglaljon el, minden alkalommal visszautasította. Csuang-ce tudta, hogy az ő korában a *tao* már hatástalan, így az az ember, aki a taót megvalósította, korszerűtlen. A taóhoz mégis következetes maradt: semmiféle tevékenységbe nem fogott.

A közéletet akkor már régen Kung-ce tanításai és tanítványai árasztották el, Kung-ce volt a korszerű: a tevékeny ember. Tanítása a szeretet és a kötelesség állandó cselekvését szorgalmazta. A *tao* hívei ezen a tanításon nem győztek eleget

gúnyolódni. Csuang-ce írásainak egyik fő tárgya a kung-cei elvek bírálata. Tevékenységgel az emberiséget még senki se mentette meg. Miért? Mert éppen a tevékenység az, ami a zavart teremti. Egyetlen helyes magatartás van: „Hagyd, hogy az Ég és a Föld erői szabadon kibontakozzanak”.

Az embernek a világ rendjébe nem szabad beleavatkoznia. Nem szabad megkülönböztetni, értékelni, ítélni. Abban a pillanatban, amikor az ember a dolgokat egymástól elválasztja, a jót és a rosszat megkülönbözteti, a világnak önkényes irányt kíván adni. Ezt teszik a szentek. A világot meg akarják javítani. De mit érnek el? Azt, hogy elrontják. Végül előhívják ellentéteiket, a zshiványokat.

Csuang-ce legelső és legfontosabb témája a *tao*. Második témája a kung-cei tanítások bírálata. Fejezeteiben rendszerint magát Kung-cét állítja szembe néha Lao-cével, néha más taoista bölccsel. Ritkábban más konfuciánus gondolkozó is szerepel. Az egyik fejezetben Jaóról van szó, aki „csepeg a szeretettől”. „Félek – mondja a bíráló –, hogy az ő nyomán az emberek nemsokára csupa szeretetből egymást fel fogják falni. A szeretet és a kötelesség erényeiből csak hazugság fakad.” Csuang-ce ezeket a tevékenykedő, sürgő-forgó embereket nem tudja elviselni. Sunról megvetően mondja, hogy lakóhelyét háromszor változtatta, és minden lakásváltoztatásból egy-egy főváros lett. „Amikor a pusztába vonult, remeteségébe

sok ezer család kísértc el." Mindezc a tömegnek való szemfényvesztés, komolytalan világcsalás.

Kung-ce szerepe Csuang-ce műveiben többféle. A fejezetek egy része a kung-cei elvek képviselőjeként mutatja be, más része a *tao* tanítványa- és tanulójaként, aki azonban a tanulással nem sokra megy, és végül is megleckéztetik. A fejezetek némely része Kung-céről pozitív értelemben beszél; ilyenkor azonban Kung a tao elveit vallja. Ezekkel a fejezetekkel Csuang-ce azt igazolja, hogy ha Kung az igazság mellé áll, akkor neki is a taót kell követnie. Ezek közül a fejezetek közül a legnevezetesebb *Az állam kormányzása* című, amelyben Kung kedves tanítványát, Jen Huit oktatja. Az állam kormányzása negatív feladat: nem a cselekvés, hanem a szív böjtje, az Ég szolgálata, a tevékenység nélküli sugárzás.

Mind a *tao*, mind pedig Kung abból indul ki, hogy az őskori béke és rend felbomlott. Kung azonban ezt úgy akarja helyreállítani, hogy az őskori erényeket tudatosan kiemeli, és tevékenyen meg akarja valósítani. Ez az, amit ma politikai módszernek neveznénk. Ez a módszer volt az, amely a történeti korban az egész földön elterjedt, Kung-ce Kínában éppen úgy vallotta, mint Görögországban Platón. Ez a felszínes, hatástalan, sőt a legnagyobb mértékben veszedelmes módszer az, amely merő külsőségekre vonatkozik. Még soha senki ezekkel a módszerekkel semmiféle rendet nem tudott teremteni,

csak felfordulást és még nagyobb ínséget. „Jao a világot úgy akarta szabályozni, hogy vidámabbá akarta tenni. Ha azonban az emberek vidámságukat tudatosan élik, a nyugalom elvész. Kie a világot úgy akarta szabályozni, hogy szomorúvá tette. Ha azonban az emberek szomorúságukat tudatosan élik, az elégedettség elvész.” Jao a szent, Kie a zsvány. Jao a szeretet és a kötelesség útján jár, de okvetlenül kihívja ellentétét, Kiét, a zsványt. Akár ettől, akár attól, a világ összhangja megbomlik, és a rend megszűnik, mivel az önkényes emberi tevékenységek az önkéntelen, örök erők szabályait felbontják és felforgatják. „Így keletkezik a kevélység, a rosszkedv, a becsvág, a féltékenység. Így jutnak szóhoz a gonosztevők és az erényhősök.”

A világ őskori békéjét helyreállítani csak egyféleképpen lehet, úgy, ha az ember a nem cselekvésbe, a nem gondolkozásba visszavonul, és az örök égi és földi erők érvényesülését szabadon biztosítja. Mindennemű elv, erény, tevékenység, törvény, szabály, hangsúly és gondolat az ősi rendet csak megzavarja. „Az emberi életnek elkezdi célja lenni... a fegyverek szóhoz jutnak... megjelennek az első személyes vélemények és a világszemléletek és a filozófiák és a különböző társadalmi elméletek. Amit a királyok tettek, a rend érdekében tettek, de ami belőle származott, az a legnagyobb zavar.” „A tevékenység veszedelmesebb, mint a skorpió marása,

veszedelmesebb, mint a ketrecből kiszabadult vadállat." És ez a tevékenység „megváltoztatta a nap és a hold járását, az évszakok törvényeit, a világ és a természet életét a legkisebb féregig és a kicsinyke legyecskéig". Mert az emberi tevékenységnek a világra visszaható mágikus hatása van. Megromlik a szív, a kedély, az érzék, az emésztés, és ezzel megromlik a napfény, az eső, a tél hidege, a nyár melege, a növények gyökere a földben és a halak húsa a tengerben. „Az ember arca szégyenben ég, ha erre gondol. Ők azonban a szégyent nem ismerték.”

Ez a különbség a *tao* és Kung-ce tanítása között. A kettő sohasem találkozhat. Csuang-ce egyik előde, Mong-ko megkísérelte ugyan a taót és Kungot összeegyeztetni. A tao azonban nem alkuszik. A tao hívei Mong-kót egyeztető kísérletért még jobban gúnyolják, mint magát Kungot.

4.

Az európai ember részéről az őskori Kelet minden művével szemben ugyanaz a nehézség merül fel. Ez a nehézség akadályozza meg az európaiakat abban, hogy a Kelet művészetét, életjelenségeit, műveit és embereit igazán megértse. Az európai attól, amit úgy hívnak, hogy Én, nem tud megszabadulni. A legjellemzőbb eset a modern lélektané. Ezt a lélektant azért fejlesztették és ápolták, hogy az Én felszámolására megbízható eljárást tudjanak teremteni, egy idő

múlva azonban kitűnt, hogy ez a lélektan nem is a lélekkel, hanem csak az Énnel foglalkozik: nem lélekismeret, hanem Én ismeret. Az európai ember minden művészeti, szellemi, közösségi mozzanatában a kiindulópont és a középpont az Én. Ez az, ami körül az európai ember állandóan forog, és ebből az örökös önmaga körül való keringésből nem tud szabadulni.

Az őskor és a Kelet is tudja, hogy mi az Én, de – ha nem is könnyen – az Ént fel tudja számolni, és a középpontba tudja helyezni azt, ami tényleg a világ középpontja: a Teremtő Szellemet. Az európai, mivel az Énjéből nem tud kilépni, ehhez az elsődleges szellemhez soha nem ér el; kivételek csak a nagy misztikusok, néhány költő és gondolkozó. És mivel az európai az eredethez és az alaphoz soha nem jut el, éppen ezért a világot a maga valóságában nem látja és nem is láthatja. A saját Énjében vergődik, és ebből az Énből csak eltorzultan, ferdén, megtörten, reflektáltan, szubjektíven, irreálisan lát mindent.

Így látja például a keleti és az őskori művészet minden fajtát is, legyen az archaikus görög vagy egyiptomi, hindu, indián, kínai, mindegy. Ezeknek a művészeteknek, mondják Európában csodálkozva, nincs perspektívája. Más szóval az őskori és keleti művészetből hiányzik a ferdeség, a megtörtség, a reflexió, a szubjektivitás, az irrealitás. Hiányzik belőle az a fiktív és önkényes

és irreális pont, amelyből az európai művész a világot látja, hiányzik belőle az Én. A perspektíva semmi egyéb, mint az Én pontja, az a pont, ahonnan a művész a világot ábrázolja. Ezért hat minden Európán kívül keletkezett mű az európai emberre felszabadítóan. A perspektíva nem más, mint a fiktív és irreális pont, ahonnan a művész a világot nézi és ábrázolja. Ahogyan Leonardo da Vinci mondja, ez a „bizonyító eljárás”. A perspektíva nem valóság, hanem ugyanaz, mint ami a filozófiában a dialektika vagy a tudományban a bizonyítás fogalma: a személyes álláspont igazolása, a meggyőzés módszere. Kísérlet arra, hogy az illegitim Én legitimé váljon. A perspektíva az a pont, ahonnan az Én néz, és csak az Én néz, senki és semmi más. A világot így és innen csak ez az egy Én látja, senki más, soha azelőtt, soha azután, csak abban az egyetlen pillanatban.

Európában a perspektíva természetesen nemcsak a festészetben és a szobrászatban jelentkezik. A perspektivizmus egyetemes létbeállítássá vált, amely a gondolkozás, a költészet, a tudomány, a morál és a társadalmi élet egész területén érvényesül. Minden európai látásmód szükségképpen szubjektív, relatív, irreális és fiktív, mert mindegyik perspektivikus, vagyis az Énből indul ki, onnan lát és él. Ezért csak Európában fogalmazhatták meg azt a tételt, hogy a dolgok mértéke az ember.

A perspektivizmus, az Én-szemlélet, vagyis a szubjektivizmus és az individualizmus a görög felvilágosodással és a görög klasszikával jelent meg. Ekkor mondták ki azt, hogy a dolgok mértéke az ember. A középkorban ez a tétel eltűnt, mert a keresztény vallásos metafizika ismét egyetemes, Éntelen, perspektívátlan, objektív, univerzális szellemet hozott. A görög felvilágosodás és klasszika újjászületésével, a reneszánsz idején azonban a perspektíva megint uralkodó szemléletté vált. Ez az individualizmus és szubjektivizmus és relativizmus tulajdonképpeni kezdete: Európában az Én világtorzító és világhamisító szemlélete a reneszánszsal került hatalomra. Azóta kering az európai ember szüntelenül a saját Énje körül, azóta szubjektív, azóta látja a világot hamisan, az Én oldaláról, kívülről; azóta lett a művészete perspektivikus; azóta van szüksége a gondolkozásban a magától értetődő élményevidencia helyett úgynevezett bizonyításra; azóta vesztette el univerzális érzékét, és mert az univerzális érzékét elveszítette, individuálisá vált, társadalmi rendje, állama, életrendje és egész szellemi léte fölbomlott.

Jellegzetes példa erre van elég. Ezúttal azonban csak egyről legyen szó, arról, ami az európai ember létében állandóan lappang, és ami úgy látszik, egész létét aláássa: a félelemről. Nehogy tévedés essék. A félelem az emberi egzisztencia örök alapja, ez sehol és soha nem

volt másként. Középponti, minden egyebet meghatározó egzisztenciális motívummá azonban csak akkor lesz, amikor az ember a világ dolgait elkezdi az Én felé irányítani, vagyis amikor elkezdi őket az Énből magyarázni és az Énre vonatkoztatni. Ettől a pillanattól kezdve a félelem lesz az egzisztenciális perspektívája, és az ember mindazt, amit lát és átél és tapasztal, csak szubjektíven, az Én szempontjából tudja felfogni, és csak magára tudja vonatkoztatni. Elkezd félni. Az egész világot szembeállítja Énjével. Nem tud belesimulni és beleolvadni, ezért nem tud egyetemesen, a többi lényvel és dologgal együtt élve látni. Úgy érzi, nála végtelenül erősebb hatalmakkal van körülvéve, amelyek Énjét fenyegetik. Ez az állandó fenyegetettség pedig szüntelen izgalmat és feszültséget kelt. Kénytelen gyanakodni, védekezni, búvóhelyeket építeni, elrejtőzni, hatalmat gyűjteni, ügyeskedni. Trükköket eszel ki, csal, elméleteket gyárt és kohol. Egy szóval: fél. Minden mögött, amit az európai ember az utóbbi ötszáz évben tett és gondolt, érzett és akart, egészen kevés kivételtől eltekintve egyetlen alapmagatartás van: a félelem.

A félelem nem reális. Egyáltalán nincs irreálisabb, elvetemültebb, ostobább, rövidlátóbb és okatlanabb tévedés, mint félelemben élni. De a félelmet nem lehet legyőzni, csak akkor, ha az ember megtanulja, miképpen kell kilépni

az Énből. Ha Ausztráliában elsütnek egy puskát, minden európai azt fogja hinni, hogy rá sütötték el, és a fejét kapkodja. Nem is tudja másként elképzelni, mert az egész világ minden életmozzanatát csak önmagára vonatkoztatva tudja felfogni és megérteni. Ez a vonatkozás és egzisztenciális perspektíva a félelem. El sem tudja gondolni, hogy az, ami történik, nem rá vonatkozik. Minden meteor az ő fejére akar hullani. Miért hiszi így? Mert az irányított lét sajátosága nemcsak az, hogy az ember önmagát valamely cél felé irányítva gondolja el, hanem az is, hogy a lét minden megrezzenését saját Énje felé irányítva érti meg. A létnek az ember felé irányuló és az embernek a lét felé irányuló imaginárius pontját hívják Énnek, és ennek az Énnek állandó közérzete a saját egzisztenciájáért való rettegés, a félelem.

Azt persze, hogy ez az irányítás és vonatkoztatás teljesen hamis és téves és erőszakolt és mesterséges, nem kell külön hangsúlyozni. Eredetileg és a valóságban sem az emberben, sem a világban ilyen személyre irányuló célzatosság és vonatkozás és irány nincs, és soha nem is volt. Mindez fiktív, kényszerképzet, és szélső esetben, mint a hinduk mondják, az örületszerű képzelgés egy neme.

Újabban az individualizmus, vagyis az Én fikciójába vetett vakhit veszélyét észrevették, de amit szembehelyeztek vele, az a kollektívizmus

volt. A kollektivizmus nem megoldás, és egy pillanatra sem szabad összetéveszteni az univerzalizmussal. Az univerzalizmus alapja a metafizika. A kollektivizmus alapja a nemzet, a faj, az osztály, a vallás, ami mindig politikai. A kollektivizmus a létnek az az állapota, amikor a közösség már csupa apró Énre esett szét, és ezen úgy akarnak segíteni, hogy ezeket a részeket egyetlen nagy Énbe – osztályba, vallásba, nemzetbe – akarják tömöríteni és olvasztani. A kollektivizmus is az Énen alapszik, és az Én fölötti létet nem ismeri.

Az őskori és a keleti és a középkori ember is tudta, mi az Én, mi a szubjektivitás és mi a perspektíva. Az emberiség többsége talán benne is élt. A magas, a vezető, az irányadó szellemiség azonban az Én-szemléletet legyőzte, és univerzális magatartásban élt. Az Ént legyőző módszerek egyikét, minden bizonnyal az egyik leghatásosabbikát, legnagyobbikát és legszebbikét Lao-ce tanította. Ez a Tao te king. Ezt fejlesztette tovább Lie-ce, és ezt teljesítette ki végül Csuang-ce. Ilyen módszert tanított többek között az őskori Tibet, a hindu Véda, a Szánkhja, a sokféle jóga. Ilyen módszerekkel rendelkezett minden őskori vallás, Kínától Görögorszáig és Mexikótól Peruig.

A módszer első ismertetőjele, hogy metafizikai. A Véda, a tao, Tibet, Irán, India, Egyiptom, Görögország őskori nagy szellemiségei metafizikák. De a kifejezés nem helyes. Nem egymástól

különböző metafizikákról van szó, hanem azonos alappal rendelkező szellemek egységéről. Tulajdonképpen valamennyi szellemiség azonos. Ez a metafizika. Ez az őskori hagyomány.

Természetesen, aki azt hiszi, hogy az európai ember Én-szellemisége, és mindaz, ami ezzel együtt jár, a szubjektivizmus, az individualizmus, a relativizmus és az irrealizmus csakis az európai emberhez van kötve, téved. A jelenséget még csak történetinek és lélektaninak sem lehetne mondani. A helyzet, amelyben az európai ember van, nem megoldhatatlan. És ha a következményei egyre veszélyesebbekké válnak is, a megoldástól mindig csak egyetlen hajszálnyira van. A hajszál néha ezer kilométer, néha száz-ezer fényév, kinek hogy. De az utat mindig csak a hagyomány mutatja és mutathatja meg.

5.

Ez a kis szellemi helyszínrajz érthetőbbé teszi, hogy mi Csuang-ce művének tulajdonképpeni tartalma és célja, és mi volt Csuang-ce szándéka. A szándék szót persze nem európai módon kell érteni. Nem személyes szándékról van szó. Nem az Én szándékáról. Hiszen éppen ez az! A szándék az, hogy minden szándékot megszüntessen. A cél az, hogy minden célt megszüntessen. Csuang-cének, vagyis a *tao* mesterének titka és fogása az, hogy mindennemű titkot és fogást egyszerűen kihajít az ablakon. Az egyedüli

aktivitás benne az, hogy folyton kihajít és lelépít és lebeszél és megszüntet, amíg az embert minden céljától és szándékától meg nem fosztja. És akkor következik el a csoda: az ember nem a semmibe süllyed, hanem ellenkezőleg, eléri a világegyetem pozitív pontját. Az ősi emberi alaphelyzetet. A mester hatása nem a tevékenységben nyilvánkozik meg, hanem a nem tevékeny intenzív szellemi sugárzásban. Nem tevékenység. Nem aktivitás. Soha és semmilyen körülmények között semmiféle tevékenység és semmiféle aktivitás. A *tao* mestere művét nem vezetéssel végzi, hanem: „saját létének tökéletességével tökéletessé tudja tenni minden vele érintkező lény életét”. „Az őskor nagy emberei először megerősödtek a taóban, és csak azután ültették el az emberek között.” Az elültetés pedig minden esetben nem cselekvő, nem tevékeny, nem gyakorlati, nem értelmi mű. A tao mesterei az írást megvetették, sőt a hagyomány műveit sem tartották mértékadónak. „A szavaknak a határozott értelem nem ősi tulajdonsága.” Határozott értelmet a szónak csak az Énben élő ember adott. A határozott értelem, a definíció, a meghatározás a beszéd perspektívája.

Csuang-ce egyik fejezete a bognárról és a hercegről szól. A bognár az udvaron dolgozik, a herceg az árnyékban ül, és a hagyomány könyveibe merül. A bognár ekkor azt mondja a hercegnek, hajítsa el a könyvet, hiszen amit

a feljegyzés őriz, az őskornak csak hulladéka. Az, mi lényeges, az egyetlen lényeges, az közölhetetlen és leírhatatlan, elmondhatatlan és átadhatatlan. „Mesterségem igazi titkait – mondja a bogvár – saját fiamnak sem mondhatom el.” Ez mind csak önkényesen kiragadott részlet a lét egészéből, és a létet meghamisítja, mert úgy tünteti fel, hogy ennek nagyobb jelentősége van, mint a többinek. Pedig nincs. Csak a lét egységének mint egésznek van jelentősége. „A lét értelme, ha az életnek csak kicsiny és önkényesen kiragadott részleteit nézem, elhomályosodik, és a szavak üres szólamokká válnak.” Ez már megkülönböztetés, és éppen ezért hamis. Miért? Mert „a megkülönböztetettben mindig van valami megkülönböztethetetlen”. A *tao* mestere ebben a megkülönböztethetetlenben, ebben a közölhetetlenben, ebben a taníthatatlanban él, és ezt hiába is próbálná leírni, elmondani vagy tevékenységben realizálni. A tao megvalósításának és másra való átvitelének egyetlen lehetősége van: az intenzív szellemi sugárzás. Ezt jelenti, hogy „saját létének tökéletességével tökéletessé tudja tenni minden vele érintkező lény életét”.

Ezért fontos a tao az uralkodó király számára. Ezért fontos a nép számára. Az uralkodói székben ülő király, aki nem cselekszik, nem folytat tevékenységet, nem sűrög-forog, egyedül az vezetheti a népet a béke, a rend, az igazság, a világegyetemmel való összhang útján. Ezért fontos minden

szellemi ember számára az „őskori béke”, a „gondtalan tétlenség”, a „nem cselekvés”. Ezért a tökéletes ember olyan, mint az óriás fa, amelynek ága görbe, gyökere csomós, levele keserű, virága orrfacsaró illatot áraszt: igazán semmire, de semmire nem használható. Elérte a legmagasabbat: van. Nincs belezavarodva holmi világjavító eszmékbe, mint a szent; nincs elvakítva a vagyontól és a tulajdontól, a gyűjtés szenvedélyétől, mint a haramia. „Minél mélyebb az emberben a szenvedély, annál sekélyebb az isteni erő.” Annál sekélyebb a tao. Ha az emberen a szenvedély válik úrrá, az isteni erő elhomályosodik. Így aztán az egész földi lét olyan groteszk komédiává válik, mint amelyet Csuang-ce a *Reggel három, este négy* című fejezetben beszél el. Az öreg majom szalmakévéket hozott a fiainak, és azt mondta: reggel három, este négy. A kis majmok erre nagy lármát csaptak, és minden lehetséges módon elégedetlenségüknek adtak kifejezést. Az öreg majom erre vállat vont, és így szólt: jól van, akkor reggel négy, este három. Mire a kis majmok megnyugodtak és örvendezni kezdtek. – A való helyzet az egyik kijelentés éppoly kevésbé változtatott, mint a másik. Teljesen mindegy, hogy reggel négy, este három, vagy pedig reggel három, este négy. De a kis majmok az egyikre lármát csapnak, a másokra megnyugszanak. Legyen a kedvük szerint. A megzavarodott világban így élnek az emberek. Ügyefogyott majmok.

Lao-ce könyvének szelleme nem Lao-céé, hanem az őskori hagyományé. Csuang-ce könyvének szelleme szintén nem Csuang-céé, hanem a hagyományé. A Tao te king az őskor egyetemes emberi hagyományának egyik változata. Ez az egyetemes hagyomány Indiában, Iránban, Elő-Ázsiában, Egyiptomban, Görögországban teljesen azonos. Csuang-ce közvetlenebb megértéséhez végtelenül tanulságos, ha az ember pillantást vet a görög Hérakleitoszra. Egymásra való úgynevezett hatásról szó sem lehet. A távolság, a népek különböző volta, az idő ezt teljesen kizárja. Ennek ellenére a két gondolkozó azonos helyzetben van: a hagyományt elhagyó népek felbomlásának legelején jelennek meg, azon a ponton, amikor a nagy egyéniségek még a hagyomány tudatában vannak, a népek azonban a taót már elfelejtették.

Csuang-ce és Hérakleitosz között alapvető azonosság van. Ez az azonosság csak részben múlik olyan mondatokon, mint amilyen Csuang-cénél a következő: „Ami él, az idő múltán meghal, ami halott, az idő múltán él.” Hérakleitosznál ez így szól: „A halandó halhatatlan, a halhatatlan halandó, ez éli annak halálát, az halja ennek életét.” A megfogalmazás hasonlósága ebben az esetben szinte megtévesztő. Persze, a megfogalmazás sohasem független magától az értelemről, különösen az olyan személyeknél nem,

mint amilyen Csuang-ce és Hérakleitosz. Az élet és a halál számunkra oly lényegesnek látszó változása az örök egy és abszolút lét két változata, amelyben a halál, a megváltozás csaknem lényegtelen mozzanat. Ez csupán a személyes Én szempontjából fontos, ettől csak a szubjektív én fél – és éppen ez az, amitől egész életében, állandóan fél. És ezen a ponton az Én ténylegesen fel is bomlik. A halhatatlan lélek a halált nem látja félelmetesnek. Miért? Mert ami él, az idő múltával meghal, és ami halott, az idő múltával él. És mert a halhatatlan halandó és a halandó halhatatlan, ez éli annak halálát, az halja ennek életét. „Ugyanegy bennünk az élő és a halott”, mondja Hérakleitosz. „Az élet és a halál ellentét, de a taóban nincs ellentét, a taóban minden egy”, mondja Csuang-ce. Hérakleitosz: „A szemben álló összeillik, az ellentétekből születik a legszebb összhang.” „Az út fel és le ugyanaz.” „Egybeillő pár, egész és nem egész, egyező és különböző, összehangzó és széthangzó, mindenből egy és egyből minden.” Csuang-ce: „A dolgok állapotukat különbözőségükben nyerik el, de állapotuk révén lépnek a mulandóságba. Ami állapoton és mulandóságon túl van, visszatér az Egybe. Nem fejt ki tevékenységet, hanem az egyetemességben megnyugszik.” Hérakleitosz: „Azt kell elfogadni, ami egyetemes.” „A gondolat mindenkiben egyetemes.”

Ilyen módon Csuang-ce fejezeteibe Hérakleitosz mondatai egyszerűen behelyettesíthetők lennének, és Hérakleitosz töredékes gondolatmenetét Csuang-céből szépen ki lehetne egészíteni. Mindaz, ami a két gondolkozóban fontos és lényeges, a tanítás az univerzális szellem érzékfölötti és ősi egységéről (minden egy), a lélek örök voltáról és végtelenségéről, a közösség boldogulásáról, a legtöbb ember végtelen kábaságáról és aluszékonyságáról és alacsonyrendűségéről, az őskori lét békéjéről, a történeti emberiség reménytelen zavaráról: mindez Csuang-cében csaknem szóról szóra fedi Hérakleitoszt, és viszont.

A hasonlóság még az ellenfelekre is kiterjed: Csuang-ce Kung ellen küzd, a tevékeny erényhős ellen, Hérakleitosz pedig Homerosz és Püthagorasz ellen, akikben éppen úgy, mint a kínai Kungban, a szakrális szellemi rend helyett a politikai-lovagi rend hatalmi törekvései jelennek meg.

A két gondolkozó hasonló történeti helyzetben áll: erejük és a mai ember számára lemérhetetlen szellemi magasrendűségük teljes latba vetésével mindketten a történeti korszak romlását akarják megállítani, mégpedig azzal, hogy az őskor szellemét feltárják, és önmagukban még egyszer, teljes erővel realizálják. Kettejük hasonlósága ebben a helyzetben van, valamint abban, hogy noha a realizálás sikerült, a történeti

folyamatot egyikük sem tudta megállítani. Mind a ketten korszerűtlenek voltak, a kor fölötti, történet fölötti, idő fölötti, örök, egyetemes, abszolút szellem realizálásának ellenére korszerűtlenek: mialatt ugyanis bennük az őskori szellem még egyszer, utoljára kivirágzott, körülöttük a világ menthetetlenül belezuhant az individuális, relatív, szubjektív, irreális alvajárásba, a tevékenységi lázba, a zűrzavarba, ahol az emberiség menthetetlenül „a szentek és a zshiványok” martaléka lett. Ez Hérakleitosz és Csuang-ce világhelye a történeti kor küszöbén. Ez a Kr. e. 600-as évek körül kezdődő válság, amelynek alakjai Buddha, Kung-ce, Lie-ce, Zarathusztra, Jeremiás próféta, Püthagorasz. Ez az a válság, amely akkor kezdődött ugyan, de amelynek mintha minden következménye ma, 2500 év múlva vált volna esedékessé és időszerűvé. És mivel éppen ma vált időszerűvé, nincs ma korszerűbb szerző, mint Lao-ce, Csuang-ce, Hérakleitosz, Buddha, Kung-ce, Lie-ce, Zarathusztra, Jeremiás próféta és Püthagorasz.